

Монгол-Оросын улс төрийн харилцаа: Монголын эдийн засаг ба төмөр замын хөгжилд нөлөөлөх нь

Адъяагийн Нямдолжин

ШУА-ийн Олон улсын харилцааны хүрээлэн ЭШТА, доктор /Ph.D/

Цахим хаяг: nyamdoljin@mas.as.mn

Хураангуй: Монгол-Оросын орчин цагийн улс төрийн харилцааг дэлхийн улс төрийн байдалд гарсан огцом өөрчлөлт болон ЗХУ задарсан ХХ зууны 90-ээд оны эхэн үеэс эхлэн судалж, ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт шилжих шилжилтийн үед Монгол-Оросын харилцааг хоёр орны хооронд байгуулагдсан гэрээ, хэлэлцээрийг үндэслэн судлан шинжиллээ. 90-ээд онуудад Монгол-Оросын харилцаа сулран саарсан асуудлыг хоёр орны улс төр, эдийн засгийн байдал, гадаад бодлогод холбогдох үйл явц, өөрчлөлтийг үе шаттайгаар задлан үзэж, харилцааг зохих түвшинд хөгжүүлэхэд саад болсон хүчин зүйлүүдийг илрүүлэн судалсан болно. Монгол-Оросын харилцаа сэргэсэн үеийг 2000 оноор зааглан авч үзэж, эдүгээ иж бүрэн стратегийн түншлэлийн түвшинд хүрээд байгаа хоёр орны харилцаа, тус түвшинг илэрхийлэх хэмжээнд хүрэхгүй байгааг ОХУ-ын Монголын талаарх баримталж ирсэн бодлого хэр оновчтой байсан ба алдаа нь юунд байсныг судлахыг зорив.

Түлхүүр үгс: Монгол, Оросын харилцаа, улс төр, эдийн засгийн харилцаа, ашиг сонирхол

XX зууны 90-ээд оны эхээр дэлхийн улс төрийн байдалд гарсан огцом өөрчлөлтүүд, түүний дотор Монгол, Орос хоёр оронд өрнөсөн ардчилсан өөрчлөлтийн дүнд Монгол Улс болон ЗХУ-ын өвийг залгамжилсан ОХУ-ын хоорондын харилцаанд шинэ үе эхэлсэн юм. Энэ нь хоёр орон ардчилал, зах зээлийн эдийн засагт шилжих ээдрээ төвөгтэй гараан дээр Монгол-Оросын харилцааг эрх тэгш, харилцан ашигтай байх, бие биеийн дотоод хэрэгт үл оролцох зарчимд тулгуурлан өөрчлөн хөгжүүлэхэд оршиж байв.

Монгол Улс ОХУ-тай олон жилийн түүхэн уламжлал бүхий хамтын ажиллагаан дээрээ тулгуурлан 1993 онд байгуулагдсан Монгол Улс, ОХУ-ын найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай Гэрээгээр хоёр орны шинэ үеийн харилцааны эрх зүйн үндсийг тавьсан юм. 1993 оны гэрээ нь хоёр орны харилцааг агуулгын хувьд

өөрчлөн, холбоотны харилцаанаас сайн хөршийн харилцаанд шилжиж байгааг нэг талаараа тодорхойлсон. Оросын монгол судлаач асан Г.С.Яскина тус гэрээ нь “төвийг сахисан, өөрөөр хэлбэл, Орос улс Монголыг гадаад бодлогынхоо бусад түнш орнуудтай эн тэнцүү түвшинд тавьсан”¹ гэжээ. Түүнээс гадна 1994 оны Монгол Улс, БНХАУ-ын хоорондын Найрсаг харилцаа, хамтын ажиллагааны тухай гэрээг хугацаагүйгээр байгуулсан бол тус гэрээг цаашид сунгах боломжтой 20 жилийн хугацаатай байгуулсан байдаг. Хэдий тийм боловч ЗХУ задарсны дараа ОХУ бусад хил залгаа орнуудтай бүгдтэй нь ийм төрлийн гэрээ байгуулаагүй байсан бөгөөд ямартаа ч хоёр орны олон улсын харилцааны нийтлэг ёс зүйг шингээсэн шинэ зарчмуудыг төлөвшүүлэх хамтын чин эрмэлзэл шингэсэн гэрээ байсан хэмээн дүгнэх бүрэн боломжтой юм.

Монгол-Оросын харилцааг зохих түвшинд хөгжүүлэхэд саад болсон хүчин зүйлүүд

ОХУ 1990-ээд оны шилжилтийн үед олон талын хүндрэл бэрхшээлтэй тулгарч, гадаад харилцаандаа Өрнөдийг түшиглэсэн чиг бодлогыг явуулан, дотооддоо эдийн засгийн хүчтэй хямралд нэрвэгдэж, улс төрийн хүрээнд нөлөө бүхий хэсэг бүлгийн сонирхлын үндсэн дээр засгийн эрхийн төлөө тэмцэл хурцдаж, санхүү, үйлдвэр худалдааны олигархийн эрх мэдэл хүчтэй болж, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг газар авсан байна. Оросын

улс төрийн байдал нэн тогтворгүй байсныг тус улсын засгийн газар энэ үед таван удаа солигдсон явдал харуулж байна. ОХУ гадаад бодлогын шинэчлэлээ хэрэгжүүлэхдээ гол төлөв Европ, Азийн их гүрнүүдэд хандаж, хил залгаа бага улс орнуудыг үл тоосон байдалтай байв. ОХУ-ын бусад улс орнуудад хийж байсан дээд хэмжээний айлчлалууд нь АНУ, Англи, Франц, Герман, БНХАУ, Япон, Солонгос гэх мэт өндөр хөгжилтэй орнууд руу

1 Г.С.Яскина. Монголия: смена модели развития. Политические и экономические реформы. М.: ИВРАН, 1994. С.35

чиглэж байв. Тухайлбал, ОХУ-ын ГХЯ-ны сайд Е.Примаков 1996 онд Монгол Улсад айлчилснаас өөрөөр Ерөнхийлөгч Б.Ельцин, Ерөнхий сайд В.Черномырдин нар Монголд айлчлах айлчлалаа хэрэгжүүлээгүй билээ. 1990 оноос хойш арваад жил Оросын удирдлагын Монголтой хүйтэн хөндий харьцаж ирсэн нэг шалтгаан бол социализмын өнгөрсөн түүхтэй холбоотой бүхнээс зайлсхийхийг эрмэлзэж байсантай холбоотой.² Түүнчлэн 1990 онд Монгол Улсад явагдсан анхны чөлөөт ардчилсан сонгуулиар (үзэл суртлаас ангид, шинэчлэгдэн өөрчлөгдсөн) МАХН ялалт байгуулан засгийн эрхийг барих болсон нь мөн нөлөөлсөн. Харин Монголын гадаад бодлогод Оросын хүчин зүйл илүү ач холбогдолтой, үүрэг нөлөөтэй байсан нь Монгол-Оросын хооронд дээд хэмжээний айлчлалын урсгал Монголын талаас голлон нэг чиглэлтэй байсан явдал харуулж байна.

Монгол Улсын хувьд улс төр, үзэл суртлын хамаарлаас ангижирч, улс төрийн талаар бие даан шийдвэр гаргах болсон ба өөр бусад хүчин зүйлс тухайлбал, ид хүчээ аваад байсан үндсэрхэг үзэл, оросуудын эсрэг уур амьсгал ардчилсан нийгмийн тогтолцоонд шилжсэн эхний жилүүдэд хүчтэй мэдрэгдэж байлаа. Ялангуяа Монголын аж үйлдвэрүүд дэх Зөвлөлтийн техник, технологийн давамгайлал хэн бүхний нүдэнд ил байсаар атал монголчууд үндсэрхэх үзлээ оросуудад илэрхийлж байсан үед Монголын Засгийн газраас Зөвлөлтийн

мэргэжилтнүүдийг эргүүлэн татахыг шаардан, түүнийгээ хэрэгжүүлэн алдаа гаргаж байв. Түүнчлэн Монголын зүгээс ЗХУ-ыг залгамжилсан гэдэг үүднээс ОХУ-тай харилцах харилцаанд идэвхгүй хандаж байсан тал ажиглагддаг. Энэхүү байдал нь олон арван жилийн туршид бүрэлдэн тогтсон хамтын ажиллагааны харилцан ашигтай олон чиглэл, хэлбэрийг алдагдуулахад хүргэж, Орос улстай урьдын харилцаагаа сулруулах нэг хүчин зүйл болсон юм. Ийнхүү Монгол, Оросын харилцаа 90-ээд оны эхээр асар хумигдан, зарим харилцааг сэргээх бус бүр шинээр байгуулах хүртлээ буурсан юм.

1994 оны 11-р сард Монгол Улсын Их Хурлын дарга Н.Багабанди тэргүүтэй Монголын парламентын төлөөлөгчид ОХУ-д айлчлах үеэр Монгол Улсын Их хурал, ОХУ-ын Төрийн Думын хооронд хамтран ажиллах тухай санамж бичиг болон хоёр талын Парламентын бүлгүүдийн хоорондын хамтын ажиллагааны протоколд гарын үсэг зурсан нь хоёр улсын хууль тогтоох байгууллага-парламент хоорондын харилцааны суурийг тавьж, цаашид хөгжих эрх зүйн орчин бүрэлдэхэд таатай нөхцөл бүрдүүлсэн юм. 1995 онд Монгол Улсын Ерөнхий сайд П.Жасрайн Москвад хийсэн айлчлалын явцад “Монгол Улс ба ОХУ-ын хоорондын эдийн засгийн хамтын ажиллагааны тухай Протокол”-д гарын үсэг зурсан.

90-ээд оны хоёрдугаар хагаст Монгол-Оросын хамтын ажиллагааг

2 В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. Стр. 225

өмнөх үеийн уналтын түвшинээс бага зэргийн хэлбэлзэлтэй тогтонги байдалд орсон гэж үзэж болохоор байлаа. Энэ нь 1996 онд Гадаад хэргийн сайдаар Е.М.Примаков томилогдсоноор Оросын гадаад бодлого, дипломат ажиллагаанд томоохон өөрчлөлт шинэчлэлтийг хийж эхэлсэнтэй холбоотой бөгөөд барууны улс төрчид, эрдэмтэд Оросын гадаад бодлогын нэгэн үе төгсгөл боллоо хэмээн хүлээн авсан юм. Оросын удирдлага социалист системийн үеийн холбоотон байсан улс орнуудтай харилцаа хамтын ажиллагаагаа идэвхжүүлэх нь зүйтэй юм гэж үзэх болов. Энэхүү Оросын гадаад бодлогын шинэ чиг шугам хоёр орны харилцаанд ч нөлөөлсөн. 1996 оны намар ОХУ-ын ГХЯ-ны тэргүүн Е.М.Примаковын Азийн гурван оронд хийсэн айлчлалын нэг нь Монголд байсан нь санамсаргүй хэрэг биш байв. Тус айлчлалын үеэр гарын үсэг зурсан Монгол-Оросын албан ёсны мэдээнд талууд хоёр талын харилцааны гэрээ эрх зүйн үндсийг цаашид шинэчлэн батлах сонирхолтой байгаагаа баталсан байна³.

1995 онд ОХУ-ын Төрийн Думын дарга А.Венгеровский тэргүүтэй төлөөлөгчид, 1996 онд ОХУ-ын Төрийн Думын дарга Г.Селезнёв тэргүүтэй Төрийн Думын төлөөлөгчид, С.К.Шойгугийн ахалсан Онцгой байдлын комиссын төлөөлөгчид Монгол Улсад тус тус айлчилжээ. 1999 онд ОХУ-ын ГХЯ-ны сайд И.Иванов Монгол Улсад айлчлав. Эдгээр айлчлалуудын үр дүнд Монгол-Оросын хамтарсан

үйлдвэрүүдийн цаашдын асуудал, Монголын бүтээгдэхүүнд оногдуулж байгаа Оросын гаалийн өндөр татвар, Монголын нутаг дэвсгэр дээрх Оросын өмчийн асуудал зэрэг хоёр орны харилцааны тулгамдсан асуудлуудаар яриа хэлцэл өрнүүлж байв.

Монгол дахь Оросын эдийн засгийн сонирхлыг урагшлуулахад саад болсон хүчин зүйл бол Оросын Монголын талаарх алдаатай стратегийн бодлоготой нь холбоотой. Энэ нь нэгдүгээрт, Орос улс Монголын улс төрийн орон зайг “Оросын талыг баримтлагчид” буюу МАХН болон “барууныхныг баримтлагчид” буюу Ардчилсан нам гэсэн улс төрийн хүчнүүдэд хуваагдсан гэж үзсэн учир МАХН-ыг бүх талаар дэмжихийг хичээж байв. Хоёрдугаарт, Энэ тооцооллоос улбаалан Монгол, Оросын улс төрийн харилцааны өндөр дээд түвшин болоод хоёр орны төрийн тэргүүнүүдийн хувийн харилцан итгэсэн харилцаан дээр тулгуурлан Монгол дахь Оросын эдийн засгийн ашиг сонирхол, юуны өмнө хамгийн ирээдүйтэй салбар болох уул уурхайн салбар дахь Оросын оролцоог баталгаажуулна гэж үзсэн. Энэхүү төөрөгдөл нь Монголын парламентын болон ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр оросын албаны хүмүүс МАХН-ыг нээлттэй дэмжсэнээр илэрч байв. Оросын Засгийн газрын МАХН/МАН-д хандах хандлага нь дараах шалтгаанаар тайлбарлагдана. Үүнд: Монголд бараг монополь эрхтэйгээр төр барьж байсан МАХН-ын үед хоёр талын харилцан ойлголцол

3 А.Нямдолжин. Монголо-Российские отношения на современном этапе. УБ. 2016. Стр. 31

нэмэгдсэн. Тухайлбал, 2000-2004 онд УИХ-д 76 суудлаас 72 суудлыг МАХН-аас нэр дэвшсэн гишүүд эзэлж, Ерөнхийлөгч болон Ерөнхий сайд ч тус намын төлөөлөгчид байв. Тухайлбал, 2008 онд ОХУ-ын Төрийн Думын депутат, олон улсын асуудал эрхэлсэн хорооны гишүүн Р.Кондратов Монголд айлчлах үеэр удахгүй болох парламентын сонгуульд МАХН/МАН-ыг дэмжиж байгаа тухайгаа мэдэгдсэн. Түүнчлэн 2009 оны Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн сонгуульд Ардчилсан намаас нэр дэвшсэн Ц.Элбэгдорж сонгуульд ялалт байгуулсан бөгөөд МАХН-аас нэр дэвшсэн Н.Энхбаярыг В.Путин 2009 оны 5-р сард Монгол Улсад айлчлах үеэр

дэмжсэн явдал Оросын удирдлагын алдаатай бодлогын нэг илрэл байв. Үнэн хэрэг дээрээ Монголын төр, нийгмийн зүтгэлтнүүдийн ихэнх нь тэдний намын харъяалал, улс төрийн үзэл баримтлалаас нь үл хамааран Орос, Хятад, Барууны орнуудыг түшиглэсэн олон талт гадаад бодлогыг хэрэгжүүлэх шаардлагатайг хүлээн зөвшөөрдөг ба чингэхдээ хүчний төвүүдийн алийг нь ч онцлодоггүй. Иймээс Оросын Засгийн газар зөвхөн МАХН-ыг дэмжиж байгаа нь Монголын дотоод улс төрийн байдал өөрчлөгдөн буй нөхцөлд алсын хараагүй бодлого явуулж буйг харуулж байна.

Монгол-Оросын харилцаа сэргэсэн нь

Монгол-Оросын харилцааны 1991-1999 онуудын сааралт, зогсонги байдлыг гэтлэн давж, шинэ шатанд гарган хөгжүүлэх чухал үйл явдал бол 2000 оны 11-р сарын 13-14-нд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Багабандийн урилгаар ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлал байв. ЗХУ-ын төрийн тэргүүн Л.Брежнев 1974 онд БНМАУ-д айлчилснаас хойш 26 жилийн дараа их гүрнийг албан ёсоор залгамжилсан ОХУ-ын төрийн тэргүүний Монгол Улсад хийсэн анхны айлчлал байлаа. Энэ утгаараа В.Путины айлчлал Монголчуудын хувьд удаан хүлээсэн, онцгой үйл явдал болсон юм. Тус айлчлалын

үеэр В.Путин цаг үеийн сорилтыг давсан Монгол-Оросын сайн хөршийн харилцааг харилцан туслах хамтран ажиллах олон жилийн бат зузаан уламжлалын үндсэн дээр сэргээн хөгжүүлэх шийдвэр төгс байгааг илэрхийлэн “Оросын гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэлд Монгол Улс онцгой байр эзэлдэг”⁴ гэж мэдэгдсэн. Энэ нь Орос улс Монгол дахь уламжлалт нөлөө, байр суурь дээрээ түшиглэн 1990-ээд онд сул байх үедээ алдсан орон зайгаа аажмаар нөхөх, бүс нутаг дахь ашиг сонирхлоо бэхжүүлэхэд чиглэсэн стратегийн сэтгэлгээ нь эргэн сэргэж байгаагийн илэрхийлэл болж байв. Айлчлалын үеэр талууд “Улаанбаатарын тунхаглал”-ыг

4 Выступление перед депутатами Великого государственного хурала Монголии. / <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21133>

баталсан нь шинэ зуунд Монгол Оросын харилцааг шинэ шатанд гаргаж, бүх талаар хөгжүүлэх чиглэлийг тодорхойлж, харилцан ашигтай хамтын ажиллагааны улс төрийн үндэс суурийг тавьж өгсөн юм. Тунхаглалд хоёр талын хийгээд бүс нутгийн аюулгүй байдлын асуудлууд онцгой байр суурь эзэлсэн бөгөөд энэ үүднээсээ нэлээд хөтөлбөржсөн шинжтэй болсон байв. Ерөнхийлөгч В.Путиныг Буриад болон Тувагийн Ерөнхийлөгчид, Эрхүү мужийн Амбан захирагч нар дагалдсан нь хил орчмын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, ингэснээрээ Монголыг ямар нэг юмтай холбох, интеграцчлах санаа агуулагдаж байгаа нь илэрхий байв. Тунхаглалын 23-р зүйлд нэгэн онцгой заалт бий. Түүнд “Оросын тал олон улсын өргөн хамтын ажиллагааны нээлттэй байгууллага болох Шанхайн Чуулга уулзалтын зорилго, зорилт, үйл ажиллагааны тухай Монголын талд мэдээлэв. Монголын тал Чуулга уулзалтын үйл ажиллагааг сонирхон, ямар нэгэн хэлбэрээр түүнд оролцох боломжийг судалж үзэхээ мэдэгдэв”⁵ гэсэн байдаг. Үүнээс харахад Монгол Улсыг Шанхайн бүлэглэлд оруулах сонирхолтой байгаагаа 2000 оноос эхлэн илэрхийлж байжээ.

1990-ээд оноос хоёр улсын Засгийн газрын тэргүүнүүдийн хэмжээнд

яригдаж, тохиролцсон зарчмуудыг үндэслэн ОХУ-ын Монголын зах зээлд нэвтрэх, уул, уурхайн салбарт давуу байр суурь олж авахын тулд өрийг чөлөөлж хөрөнгө оруулдаг дэлхий нийтийн жишгийн дагуу Их өрийн асуудлыг шийдвэрлэсэн. Ингэхдээ 2003 онд БНХАУ-ын дарга Ху Жинтао Монгол Улсад айлчлан, “сайн хөршийн, харилцан итгэсэн түншлэл”-ийн харилцаа тогтоож, юуны өмнө уул уурхайн салбарт “эдийн засгийн харилцааг эрчимтэй хөгжүүлэх”-ээр болж, 300 сая ам.долларын зээл олгох амлалттай Орос улс бараг зэрэгцэн Монгол Улсын Их өрийг хүчингүй болгов. Үүнийг их өрийг тэглэх гадаад хүчин зүйл гэж харж болох юм. Ямар ч юманд өөрийн үнэ цэнэ гэж байдаг учир Монгол Улс 2004 онд Шанхайн хамтын ажиллагааны байгууллагад ажиглагчаар элссэн.

2006 онд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр ОХУ-д албан ёсны айлчлал хийж, “Москвагийн тунхаглал”-д гарын үсэг зурсан ба тус тунхаглалд Монгол Улс, ОХУ ойрын жилүүдэд хоёр улсын харилцааг стратегийн түншлэлийн шинж чанартай болгож, цар хүрээг нь тууштай нэмэгдүүлж, агуулгыг баяжуулж үр ашгийг нь дээшлүүлэх замаар илүү өндөр, чанарын шинэ шатанд гаргана хэмээн тохиролцсон.

5 Монгол-Оросын харилцаа баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2006. 166-р тал.

Монголд оролцоогоо нэмэгдүүлэх Оросын талын сонирхол нэмэгдсэн нь

2008 он гарсаар Монголын улс төр дэх Оросын оролцоо илт мэдрэгдэж эхэлсэн. Тухайлбал, 2009 онд ОХУ-ын Ерөнхий сайд В.Путин айлчилснаас ердөө гурав хүрэхгүй сарын дараа ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Медведев Монголд айлчилсан нь Оросын тал Монгол дахь нөлөөгөө дахин сэргээх, Монголын орд газруудад уран олборлох Оросын сонирхол нэмэгдсэнтэй холбоотой юм. Тухайлбал, айлчлалын үеэр хоёр орны хооронд “Стратегийн түншлэлийг хөгжүүлэх тухай Тунхаглал”-д гарын үсэг зурсан ба энэ үеэр байгуулсан гэрээ хэлэлцээр, баримт бичгүүдээс “Цөмийн эрчим хүч, уран олборлолтын салбарт хамтран ажиллах тухай хэлэлцээр”, “Дорнод уран” хамтарсан үйлдвэр байгуулах тухай хэлэлцээрийг онцлон дурдаж болно. Гэвч Монголын ураны орд газрын лиценз Канад, Хятад гэх зэрэг орнуудын мэдэлд байгаад Оросууд эмзэглэж, Монголын Засгийн газартай хамтран нөхцөл байдлыг өөрт ашигтайгаар эргүүлж, энэхүү төсөлд давуу эрхтэй оролцохыг чухалчилж байв.

2019 оны 9-р сарын 3-нд Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Х.Баттулгын урилгаар ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлалын үеэр хоёр орны хооронд “Найрсаг харилцаа, иж бүрэн стратегийн түншлэлийн тухай гэрээ”-г хугацаагүйгээр байгуулснаар хоёр улсын харилцааны хүрч болох

хамгийн дээд түвшний харилцаанд хүрэв. 2014 онд Монгол, Хятад хоёр улс харилцаагаа “Иж бүрэн стратегийн түншлэл”-ийн харилцаанд шилжүүлэн хөгжүүлэх болсноор түншлэлийн харилцааны хамгийн өндөр түвшинд хүрээд байсан. Нөгөө талаас Монгол Улсын “Гадаад бодлогын үзэл баримтлал”-д “ОХУ, БНХАУ-тай найрсаг харилцаатай байх нь Монгол Улсын гадаад бодлогын эн тэргүүний зорилт мөн бөгөөд эдгээр улстай бүхэлдээ тэнцвэртэй харилцаж, сайн хөршийн ёсоор өргөн хүрээтэй хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ”⁶ гэж тунхагласан байдаг. Эндээс харахад ч тэр Монгол-Оросын харилцаа, Монгол-Хятадын харилцааны түвшинээс хоцорч байсан бол одоо хоёр хөрштэйгөө хоёулантай нь иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаатай болж байна.

Түүнчлэн 2009 оны ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Медведев Халхын голын байлдааны ялалтын 70 жилийн ойгоор, 2014 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халхын голын байлдааны ялалтын 75 жилийн ойгоор, 2019 онд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин Халхын голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойн баярын арга хэмжээний хүрээнд тус ойг тэмдэглэхээр Монгол Улсад айлчилж байгаагаас харахад тэрхүү дайнд Орос улс гол үүрэгтэй оролцож, Монголчуудыг хамгаалан, Монгол Улсын эрх чөлөө, тусгаар тогтнолыг бататгахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн

6 Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3362?lawid=6340>

гэдгээ давхар сануулахын зэрэгцээ хүнд үед хамтарч чаддаг улс, мөн цаашид ч хамтран ажиллахад саад болох зүйлгүй бөгөөд цаг хугацааны сорилтоор шалгагдсан хоёр орны хоорондын уламжлалт харилцаа хэвээр хадгалагдан үлдсэн гэдгийг харуулсан айлчлалууд байсан хэмээн дүгнэж болохоор байна. Халх голын байлдааны ялалтын ойн арга хэмжээ нь хоёр орны улс төрийн харилцааг тодорхойлох нэг чухал үйл явдал болох нь эндээс харагдаж байна.

Ерөнхийлөгч В.Путины 2019 оны 9-р сарын 3-нд Халхын голын байлдааны ялалтын 80 жилийн ойг тохиолдуулан Монгол Улсад хийсэн албан ёсны айлчлал нь прагматик шинжтэй байж, хоёр улсын Ерөнхийлөгч нар ажил хэрэгч хэлэлцээр хийж, Монгол-Оросын харилцааг урагшлуулан хөгжүүлэх асуудлаар саналаа солилцсон. Ерөнхийлөгч В.Путиныг дагалдан тус улсын Гадаад хэргийн сайд С.Лавров, Ерөнхий сайдын орлогч А.Гордеев, Эрчим хүчний сайд А.Новак, Батлан хамгаалахын дэд сайд А.Фомин, төмөр замын РЖД нэгтгэлийн тэргүүн О.Белозеров, Оросын Шууд хөрөнгө оруулалтын сангийн тэргүүн К.Дмитриев, «Роснефть»-ийн тэргүүн И.Сечин зэрэг бизнесийн хүрээний төлөөлөл дагалдсан нь айлчлалын ажил хэрэгч чанар, түвшинг тодорхойлж байна. Айлчлалын үеэр хоёр орны харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлэх Засгийн газар, яамд хоорондын нийт 10 баримт бичигт гарын үсэг зурсны дийлэнх нь эдийн засгийн харилцааг

өргөжүүлэн хөгжүүлэхэд чиглэсний зэрэгцээ уламжлалаа сэргээж уул уурхайн салбарт хайгуулын чиглэлээр хамтран ажиллахаар болов.

2000 оноос хойшхи үеийн Оросын улс төрийн харилцааны идэвхижилт нь Оросын талд Монгол дахь нөлөөний төлөөх тэмцэлд оролцох боломжийг олгосон төдийгүй хоёр талын айлчлал, хэлэлцээр, уулзалтуудын үеэр хөндөгдсөн сэдвүүдээс харахад Монголын уул уурхайн салбарт давуу эрхтэй оролцох бүхий л боломжийг эрэлхийлж байлаа. Чингэхдээ ОХУ-ын зарим бодлого Монгол Улсын хувьд нэлээд хатуу байдаг. Тухайлбал, Монгол дахь дэд бүтцийн томоохон төсөл хөтөлбөрт хөндлөнгөөс оролцох, нефть шатахууны хараат байдлаар улбаалан улс төрийн бодлогоо тулган хүлээлгэх, Монголын гуравдагч хөршийн бодлогод эмзэглэх, Монгол дахь Өрнөдийн болон бусад орны нөлөө нэмэгдэж байна, АНУ-ын гадаад бодлого, түүний дотор цэрэг-стратегийн алхмуудыг дэмжиж байна хэмээн үл итгэх, хардах байдлаар ханддаг явдал цаашдын хөгжилд томоохон саад тээг болох магадлалтай. Гэвч нөгөө талаас НАТО Монгол Улстай түншлэл, хамтын ажиллагааны хөтөлбөр байгуулж, түнш орны статустай болсон, Европын Аюулгүй Байдал Хамтын Ажиллагааны Байгууллагын (ЕАБХАБ) гишүүнээр Монгол Улс элссэн зэргээс харахад хөрш Орос улсын ашиг сонирхол, хүчин зүйлийг хөндөлгүй, эдгээр байгууллагуудтай ил тод, нээлттэй хамтран ажиллахад анхаарахад илүүдэхгүй болов уу.

Стратегийн түншлэлийн харилцаа худалдаа, эдийн засгийн харилцаанд нөлөөлөх хүчин зүйл болох нь

Стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоосон 2009 оноос Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоосон 2019 он хүртэлх өнгөрсөн 10 жилийн хоёр орны харилцааг харахад 2014 оноос хоёр орны иргэд харилцан визгүй зорчих болсныг эс тооцвол тодорхой хэмжээний ахиц гарсан зүйл харагдахгүй байна. ОХУ Монголын эдийн засагт нөлөө үзүүлэхүйц нэг ч шинэ үйлдвэрийн газар байгуулаагүй, дорвитой шууд хөрөнгө оруулалт хийгээгүй байгаа нь түүний геополитикийн зорилт болон их гүрний байр суурьтай нь харьцуулахад чамлалттай үзүүлэлт юм.

Учир нь Стратегийн түншлэлийн харилцаа амжилттай хөгжих нь эдийн засгийн хамтын ажиллагааны үр өгөөжөөс шууд шалтгаална. Улс хоорондын харилцааны практикт дээд түвшинд улс төрийн тохиролцоо хийгдэж, стратегийн түншлэлийн үндэс суурь тавигддаг. Харин бодит үр ашиг нь худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа эрчимтэй хөгжсөнөөр илэрдэг. Оросын эрдэмтэн М.Винокуров: “Орос Монгол дахь байр сууриа алдсан нь нууц биш... улс төрийн харилцаа түр зуурын шинжтэй.”⁷ хэмээн хоёр орны харилцааг дүгнэсэн бол Монгол судлаач, эрдэмтэн В.В.Грайворонский: “2009 оноос хойш Орос-Монголын харилцаанд тодорхой хэмжээний

зогсонги байдал, уналт бий болсон ба хөгжил нь ихэвчлэн тунхаглалын шинжтэй байж, зөв тунхаг бичиг ба бодит ажлын хооронд зөрүү гарсныг ажиглаж болно”⁸ хэмээн дүгнэсэн нь хоёр талын байгуулсан дээрх гэрээ хэлэлцээрүүдийн үр дүнгээс харахад үнэний хувьтай гэж хэлж болохоор байна.

Иймээс хоёр орны Стратегийн түншлэлийн харилцаа нь худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх, үр ашгийг нь дээшлүүлэх хүчин зүйл болж чадахгүй, гэрээ, хэлэлцээрүүд тунхаглалын шинжтэй, бодит ажил болж хэрэгжихгүй байгаад оршиж байна. Хоёр орон улс төрийн хүрээнд маш сайн харилцаатай ч талуудын харилцааны шинж чанараас харахад худалдаа, эдийн засгийн харилцаа стратегийн түншлэлийн түвшинд хүрээгүй, талууд өөр өөрийн гэсэн хүлээлтийг бий болгож, тэр нь биелэхгүй байгаа, Орос улс Монголтой улс төр, эдийн засгийн хувьд стратегийн харилцааны хэмжээнд бодлого хэрэгжүүлэхгүй байна. Үүний зэрэгцээ Монголын нутгаар дайруулан хийн хоолой тавих, Монгол дахь төмөр зам, уул уурхай, эрчим хүч, нефть боловсруулах томоохон төслүүд хэрэгжиж чадалгүй ирсэн. Монгол Улсын Ерөнхий сайд У.Хүрэлсүх 2019 оны 12 дугаар сард ОХУ-д айлчлах үеэр Монгол Улсын Засгийн

7 М.Винокуров. Монгол Улстай хамтран ажиллах нь ОХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах чухал чиглэл мөн. Олон улс судлал. 2014.№3, 147-р тал.

8 В.В.Грайворонский. Орос-Монголын орчин үеийн харилцааны тулгамдсан асуудлууд. Олон улс судлал. 2014.№1, 69-р тал.

газар, “Газпром” компани хооронд харилцан ойлголцлын санамж бичиг байгуулснаар 20 гаруй жил яригдсан хийн хоолойг Монголын нутгаар дайруулах талаар яригдаж эхэлсэн нь нааштай эхлэл юм.

Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоосон энэ цаг үеэс эхлэн, гаргасан шийдвэрүүдээ ажил хэрэг болгож, харилцан ашигтай төсөл хэрэгжүүлж чадах эсэх эргэлзээ мөн л төрж байна. Учир нь Монголын талын удирдлагын тууштай бус бодлого шийдвэр, стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын томоохон ордыг эзэмших болон гадаадын хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүйн орчны байнгын өөрчлөлт, Монголын улс төрийн тогтворгүй байдал зэрэг нь хоёр талын үйл ажиллагаанд сөргөөр нөлөөлж байгаа юм.

Хоёр улс 1970-аад оноос зэсийн томоохон төслийг хэрэгжүүлэхдээ “Эрдэнэт” уулын баяжуулах үйлдвэрийг Монголын талын 49%, Оросын талын 51%-ийн эзэмшилтэйгээр анх байгуулсан түүхтэй. ЗХУ задрахаас ердөө хоёр сарын өмнө буюу 1991 оны зун талууд зэсийн төслийн хэлэлцээрийг шинэчлэхдээ Монгол 51%, Орос 49%-ийг эзэмшихээр болсон билээ. Энэ л үеэс талууд хамтарсан үйлдвэр дэх өөр өөрийн хувь эзэмшлийг нэмэгдүүлэх гэж далдхандаа “өрсөлдөж” ирсэн нь нууц биш бөгөөд аль аль талын хувь эзэмшил өөрчлөгдөлгүй өнөөг хүрсэн юм. Орос улсын хувьд иргэний болон цэргийн өндөр технологийн аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, экспортлох стратегийн зорилготойгоор

2007 оны сүүлчээр төрийн өмчит “Ростехнологи” корпорацийг байгуулсан билээ. Ингэхдээ В.Путины шийдвэрээр корпорацийн шууд мэдэлд “Эрдэнэт” үйлдвэрийн Оросын талын 49% очсон юм. Тухайн үед Оросын хэвлэл мэдээллүүд “Ростехнологи”-ийг зэсийн олборлолтоороо Азидаа тавдугаарт орох үйлдвэрийн хувь эзэмшигч боллоо” хэмээн онцолж байлаа. Гэвч тус үйлдвэрийн зэсийн баяжмал Орос руу биш Хятад руу гардаг бөгөөд Монгол Улс “гэнэтийн ашгийн татвар”-тай болсноор Оросын тал алдагдал хүлээх болж, “Эрдэнэт” хамтарсан үйлдвэр уг хуулийн дагуу 400 сая доллар төлснөөс болж Орос улс 196 сая ам.долларын алдагдал хүлээж байв. Эдгээр хүчин зүйлс нөлөөлсөн байж болох талтай ч ямартаа ч 2016 онд Монгол, Оросын хамтарсан “Эрдэнэт” үйлдвэр болон “Монголросцветмет” нэгдлийн 49 хувийг эзэмшиж байсан Оросын “Ростех” корпораци өөрийн эзэмшлийн бүх хувьцааг Монголын хувийн хэвшлийн компанид худалдсанаар Орос улс Монголын зах зээлээс гарсан. Ийнхүү тавь, тавин хувийн эзэмшилтэй “Улаанбаатар төмөр зам”-ыг эс тооцвол Монгол Улс дахь Оросын геоэдийн засгийн ашиг сонирхол үгүй болсон гэж харж болохоор байна.

Дэлхийн томоохон нүүрсний орд болох Таван Толгойг Монголын төмөр замын төв шугамтай холбож өгөх, төмөр замыг шинэчлэх, хариуд нь ашигт малтмалын мега төслүүд, тухайлбал, Асгатын мөнгөний орд, Таван Толгойн нүүрсний орд,

Дорнодын ураны ордыг ашиглахад оролцох оролцоогоо баталгаажуулах оролдлогыг Оросын тал хийсэн хэдий ч одоогоор ямар ч амжилт олоогүй байгаа явдал нэг талаас зөвлөлтийн үеийн нөлөөнд дулдуйдсан бодлого, нөгөө талаас өнөөг хүртэл Монголын талаарх алдаатай төөрөлдсөн

стратегийн бодлоготой нь холбоотой юм. Орос улс Монголын уул уурхайн салбарт чухал тоглогч болох давуу эрх олж авна гэдэгт итгэл дүүрэн байсан нь Зөвлөлтийн үед оросууд хайн судалсан, ихээхэн хэмжээний хөрөнгө оруулсан гэдэгтээ илүү найдвар тавьж байсанд оршино.

Улс төрийн яриа хэлэлцээ ба төмөр зам

Оросын хувьд төмөр замыг Дорнод Монгол хүртэл сунган тавьснаар Монгол дахь нөлөөгөө сулруулахгүй хэвээр хадгалах сонирхолтой. Түүнчлэн ОХУ “Төмөр замын тээврийг 2030 он хүртэл хөгжүүлэх стратеги”-ийг баталж, Транссибирийн төмөр замыг шинэчлэн барихаар төлөвлөж байгаа бөгөөд Оросын Евразийн нутгийг дамнасан транзит тээврийн маршрутыг тогтоож, Оросын Сибирь болон Алс Дорнодын бүс нутгийн төмөр замын тээвэрлэх чадварыг нэмэгдүүлэхийг зорьж байна. Монголын төмөр замын 50%-ийг эзэмшдэгийн хувьд “Оросын төмөр зам” ХНН төмөр замын үйл ажиллагаанд онцгой эрх үүрэгтэй оролцдог. Монголын Зам, тээврийн яам “Оросын төмөр зам” ХНН-тэй 2014 оны 2-р сараас эхлэн хэлэлцээ хийж, “Улаанбаатар төмөр замын шинэчлэл, хөгжлийн стратегийн түншлэлийн хэлэлцээр”-ийн төслийг бэлтгэн, 2014 оны 9 дүгээр сарын 3-нд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины Монгол Улсад хийсэн ажлын айлчлалын үеэр баталгаажуулсан. Хэлэлцээрээр “УБТЗ” ХНН-ийн төмөр замын сүлжээг анх удаа эдийн засгийн үндэслэлтэй үндсэн

4 чиглэлээр өргөжүүлэн хөгжүүлэх, жилд 100 сая тн хүртэл ачаа тээвэрлэх хүчин чадалтай болгох, төмөр замыг цахилгаанжуулах, хос болгох, Салхит-Эрдэнэтийн салбар төмөр замын шугамыг баруун хойд чиглэлд үргэлжлүүлэн Монгол Улс, ОХУ-ын хилд хүргэж, ОХУ руу төмөр замын шинэ гарц нээх, улмаар ОХУ-ын Тува улсын Кызылтэй холбосноор ОХУ-ын уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг Монголын нутгаар дамжуулан БНХАУ-д гаргах шинэ замнал бий болгох, Монголын нутаг дэвсгэрээр дамжин өнгөрөх төмөр замын тээвэрлэлтийг нэмэгдүүлэх, “Богдхан” төмөр замыг барих, Монголын баруун бүс нутгаар дайран өнгөрөх босоо чиглэлийн шинэ коридор байгуулах талаар хамтран ажиллахаар тохиролцов. Түүнчлэн тус айлчлалын үеэр Монголын эдийн засагт өндөр ач холбогдолтой хэд хэдэн тохиролцоонд хүрсэн. Тухайлбал, Монгол Улс БНАСАУ дахь ОХУ-ын хөрөнгө оруулалттай Ражин боомтод хувь эзэмшиж, хамтран ашиглах тохиролцоонд хүрсэн нь Монгол Улс анх удаа өөрийн далайн боомттой болох боломжийг бий болгосон юм. Мөн Орос, Монгол, Хятад гурван

улсыг дамнасан төмөр замын дамжин өнгөрөх тээврийг хөгжүүлэхэд идэвхтэй хамтран ажиллах, Монгол Улсын нутгаар дамжин өнгөрөх Оросоос Хятадыг чиглэсэн ачаа тээврийн хэмжээг 2020 онд 20 сая тоннд хүргэхээр тохиролцов. Дээрх хэлэлцээрийн заалтуудыг хэрэгжүүлэх зорилгоор байгуулагдсан Монгол, Орос хоёр талын ажлын хэсгийн анхны хамтарсан хурал 2015 оны 12 дугаар сарын 7-нд Улаанбаатар хотноо зохион байгуулагдсан.

Айлчлалын үеэр тохиролцсон гэрээ хэлэлцээрүүдийг ажил хэрэг болгоход хоёр талын хүчин чармайлт дутмаг байгаа ч ОХУ-ын зүгээс ялангуяа төмөр замын шинэчлэлтэй холбоотой гэрээ хэлэлцээрүүд хөрөнгө мөнгө, санхүүжилтээс шалтгаалах учир хэрэгжихгүй байгаа тал бий. Түүнээс гадна ОХУ-ын “Русал”, “Базовый элемент”, “Ренова”, “Севесталь”, “Полиметал”, “Газпромбанк” зэрэг санхүү, үйлдвэрлэлийн том бүлэглэлүүд Тавантолгойн нүүрсний орд, Оюу Толгойн зэс, алтны ордод хөрөнгө оруулалт хийж оролцох сонирхолоо илэрхийлэн үүндээ ч итгэлтэй байв. Түүнчлэн 2009 оны зун Оросын Засгийн газрын дэмжлэгийг авсан “РЖД” буюу “Оросын төмөр зам” компанийн удирдлага энэхүү ордын боловсруулалтын лицензийг олж авна гэдэгт ихэд найдвар тавьж байв. Энэ нь 2009 оны 5-р сард В.Путин Монголд айлчлах үеэрээ Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр болон Ерөнхий сайд

С.Баяртай хувийн журмаар хийсэн аман тохиролцоо байлаа. Гэвч 2009 оны 10-р сард Монголын Засгийн газар Оюу Толгойн олборлолтын лицензийг Канад-Австралийн хамтарсан “Айвенхоу Майнз” болон Рио Тинтод шилжүүлэв. Үүнээс үүдээд Оросын том компаниуд Монголд хөрөнгө оруулах сонирхол буурсан гэж хэлж болно.⁹

Монгол Улс 1998 оноос хойш ОХУ, БНХАУ-тай дамжин өнгөрөх тээврийн асуудлаар гурван талын ерөнхий хэлэлцээр байгуулахаар хэд хэдэн удаа яриа хэлэлцээр хийсэн боловч тодорхой үр дүнд хүрээгүй байв. Харин 2018 оны 6 дугаар сарын 8-нд Төмөр замаар дамжин өнгөрөх ачаа тээвэрлэх нөхцөлийн тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Оросын Холбооны Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр¹⁰ байгуулан ОХУ-аар дамжуулан гуравдагч зах зээлд гаргах тохиолдолд ОХУ-ын нутгаар дамжин тээвэрлэх төмөр замын тээвэрлэлтэд 25 жилийн турш тогтвортой тарифын хөнгөлөлт эдлэх болж байна. Ийнхүү арван жилийн дараа Орос өөрийн нутгаар транзитын хямд, тогтвортой үнээр тээврийн коридор нээлээ. Олон улсын зах зээлд нүүрсний ханш түүхэн дээд үзүүлэлтэд хүрсэн цаг үед Монголын тал ОХУ-д санал тавьж, РЖД тэргүүтэй Оросын цөөнгүй компаниуд дэлхийн уул уурхайн том компаниудтай Тавантолгойн ордын төлөө өрсөлдөж байсан юм. Дэлхийд нүүрсний төслүүд анхаарлаас алсарч, түүхий

9 В.В.Грайворонский. Монголия в начале XXI. Политика, экономика, общество. Москва. 2017. стр.238
10 Галт тэрэгний хөдөлгөөн зохицуулалтын нэгдсэн төвийн сайт. ОХУ-тай байгуулсан дамжин өнгөрөх ачаа тээврийн хэлэлцээр хүчин төгөлдөр, мөрдөгдөж эхэллээ. // <http://rtcc.mrtd.gov.mn/21/item/5>

эдийн үнэ цэнэ нь буурч байгаа одоо цагт 4000 км замыг туулах тарифын хөнгөлөлт монголчуудад шууд ашиг тусаа өгөх нь цаг хугацааны асуудал юм. Нөгөөтэйгүүр өөдрөгөөр харвал Монгол улсын уул уурхайн олборлох, боловсруулах үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүнийг гуравдагч улсын зах зээлд гаргахад экспортын үнийн өрсөлдөх чадварыг хангах, уул уурхай, үйлдвэрлэлийн салбарт гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татаж урт хугацаанд тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад чухал ач холбогдолтой юм. Юутай ч УБТЗ нь Орос, Хятад гэсэн том зах зээлийг холбосон транзит тээврийн зангилаа болж, өрсөлдөх чадвар нэмэгдэхийн зэрэгцээ хил, гааль, логистик, терминалын үйлчилгээг сайжруулснаар Евразийн геополитик, тээврийн интеграцид өөрийн орны байр суурийг бэхжүүлэх, зах зээлээ тэлэх, ачаа тээвэрлэлт өсөх, үр ашиг нь нэмэгдэх боломж нээгдэх юм. Үүний дагуу Монгол Улс ОХУ-аар дамжуулах нүүрсний тээвэрт 66.4 хувь, чингэлэг тээвэрт 52 хувийн хөнгөлөлт эдлэх үүд хаалга нээгдээд байна. Гол нь дотооддоо хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн төмөр замын төслүүдээ гацаанаас гаргаснаар гуравдагч зах зээлд гарах гарцын асуудал яригдах нь дамжиггүй.

Түүнчлэн Оросын талын шийдвэрийг хүлээгээд удаж буй төмөр замын эрх зүйн шинэчлэлийн стратегийн асуудлыг дээрх тохиролцоонд хүрсэн шинэ төмөр замын төслүүдтэй нэгэн зэрэг

боловсруулан шинэчлэх асуудал чухлаар тавигдаж байна. Хувь тэнцүү хувьцаа эзэмшдэг УБТЗ нийгэмлэгийн дээд удирдлагыг хувь нийлүүлэгч хоёр тал тэнцүү хуваарилан хэрэгжүүлдэг бүтэц, зохион байгуулалт нь шийдвэр гаргалтад сөргөөр нөлөөлдөг тул Монголын Засгийн газар УБТЗ ХНН-г тавих хяналтыг сайжруулах зорилгоор өөрийн хувийг 51%-д хүргэх боломжийг эрэлхийлсээр ирсэн. Өргөн хүрээтэй хамтран ажиллах аливаа санал, санаачилга байвч Монголын тал асуудлыг ганцаарчлан шийдэх эрх мэдэл байдаггүйгээс гуравдагч орнуудын хөрөнгө оруулалт, хамтын ажиллагааны саналыг хүлээн авах боломжгүйн дээр УБТЗ нь үйл ажиллагааныхаа орлогоос олсон ашгаа (дивиденд) Оросын талтай тэгш хуваадаг. Тухайлбал, АНУ-ын Мянганы Сорилтын сангаас 285 сая ам.долларын буцалтгүй тусламжийн ихэнх хувь болох 188.3 сая ам.долларыг Монголын төмөр замын шинэчлэлтэд зориулан санхүүжүүлэх боломжтой байсан боловч Орос улс гуравдагч орны мөнгийг төмөр замд оруулахыг хүлээж аваагүй.¹¹ Энэ нь ОХУ-ын зүгээс Монголын “гуравдахь хөршийн” бодлогыг саармагжуулах бодлогын илрэл гэж үзэж болно.

Монгол Улсын ашигт малтмал, газрын баялгийг ашиглах, хамтарсан болон бие даасан хөрөнгө оруулах сонирхол дэлхийн олон том компаниудад байгаа өнөө үед түүхэн хөгжлийнхөө явцад хэзээ ч ийм хөрөнгө оруулалтын далайцтай

11 А.Нямдолжин. Монгол-Оросын стратегийн түншлэл худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх хөшүүрэг болох нь.// Стратегийн түншлэл ба Монгол Улсын гадаад орчны өөрчлөлт. Улаанбаатар. 2015. 32-33-р тал

хувилбарууд, харилцан ашигтай санал, бизнесийн хууль эрхзүйн хувьд боломжтой үе Монгол Улсын төмөр замын өмнө тулгарч байгаагүй гэж хэлэхэд болно. УБТЗ-ын суурь бүтэц, үндсэн бааз суурийг ашиглан түүнийг орчин үеийн Ази-Европыг холбосон хамгийн дөт, ачаа тээвэрлэн өнгөрүүлэх хүчин чадал сайтай, ачаа хүргэх хугацаа нь хамгийн бага байх, цахилгаанжсан төмөр зам болгох таатай эрх зүйн орчин өмнө нь хэзээ ч байгаагүй гэсэн үг юм. Тиймээс 1949 оны гэрээг¹² зайлшгүй өөрчилж, Оросын талаас хараат байдлыг арилгах шаардлага байгаа юм. Тус гэрээнд өөрчлөлт оруулсанаар Монгол Улсын төмөр замыг 2021 он хүртэл хөгжүүлэх бизнес төлөвлөгөөг биелүүлэхэд шаардлагатай хөрөнгийг гуравдагч орнууд болон ОХУ-ын “Оросын төмөр замууд” нээлттэй хувьцаат нийгэмлэгтэй аль алинтай нь харилцан ашигтай гэрээ хэлцэл хийж, төмөр замын хүчин чадлыг сайжруулах боломжтой болох юм. Гэвч Оросын тал тус гэрээг шинэчлэх ажилд тодорхой алхам хийхгүй байгаа нь Монголын уул уурхайн салбарт хүлээж байсан үр дүндээ хүрч чадаагүйтэй холбон үзэж болох талтай. Түүнчлэн айлчлалуудын үеэр тохиролцсоны дагуу ОХУ-ын Ерөнхийлөгч Д.Медведев 2009 оны 8 дугаар сарын 22-нд Москва хотноо Зөвлөлт-Монголын хувь

нийлүүлсэн “Улаанбаатар төмөр зам” нийгэмлэгийн “Оросын төмөр зам”-ын /РЖД/ эзэмшиж буй холбооны мэдлийн хувьцааны төлөөлөн удирдах гэрээг 5 жилийн хугацаатай сунгах тухай зарлигт гарын үсэг зурсан. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В. Путин 2014 оны 9 дүгээр сарын 4-нд тус гэрээг 2019 оны 12-р сарын 17 хүртэл сунгах тухай зарлигт¹³ гарын үсэг зурсан. ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путины 2019 оны 9-р сарын 3-нд Монгол Улсад хийсэн айлчлалын үеэр Монголын талын Зүүнбаян-Ханги чиглэлийн шинэ төмөр замын бүтээн байгуулалтад 100 тэрбум рублийн экспортын зээл хүссэн ч Оросын тал хариу өгөөгүй байхад Монголын хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр тус зээл авах гэж байгаа мэт шуугиж байна. Хүлээлттэй байсан төмөр замын гэрээг шинэчлэх тухай яриа хэлэлцээ болоогүй нь дээр дурдсан тав, таван жилийн хугацаатай ОХУ-ын Ерөнхийлөгчийн гаргадаг тус зарлигийг үндэс болгон 1949 онд байгуулсан хоёр орны гэрээ ойрын хугацаанд шинэчлэгдэх эсэх нь тодорхойгүй хэвээр үлдэж байна.

Монгол Улс төмөр зам барьж байгуулах асуудлыг зөвхөн дангаараа биш, хөрш орнуудын бодлого, хөгжлийн хандлага, нөхцөл байдалтай уялдуулах нь чухал юм. Өнгөрсөн 2014-2016 онуудад Монгол, Орос, Хятадын дээд хэмжээний

12 Соглашение между Правительством Союза Советских социалистических республик и Правительством Монгольской Народной Республики об учреждении Советско-Монгольского акционерного общества “Улан-Баторская железная дорога”.//http://mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/4F95BVB709C5E7CE43257E36002E2736

13 О продлении срока действия договора доверительного управления находящимися в федеральной собственности акциями Советско-Монгольского акционерного общества «Улан-Баторская железная дорога». Указ Президента Российской Федерации от 4 сентября 2015 г. N 447 г. Москва. <http://rg.ru/2015/09/04/ulan-bator-jd-site-dok.html>

уулзалтуудын хүрээнд Монголын санаачилгаар “Нэг бүс нэг зам”, “Евразийн эдийн засгийн холбоо”, “Талын зам” санаачлагыг нэгтгэн уялдуулах хэлбэрээр гурван улс эдийн засгийн коридорт хамтран ажиллах хөтөлбөр боловсруулсан. Улмаар 2016 оны 6 дугаар сард Узбекистан улсын нийслэл Ташкент хотноо болсон Төрийн тэргүүнүүдийн гурван талт уулзалтаар гурван улсыг холбосон “Эдийн засгийн коридор” байгуулах тохиролцоонд хүрч, хөтөлбөрийг баталсан.

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эрдэс баялгийн салбар эрчимтэй хөгжиж, томоохон ордуудыг шинээр нээж илрүүлснээр эдгээр орд газруудын эрдэс баялгийг зөөх, тээвэрлэхэд төмөр замын сүлжээ байгуулах, шинэчлэх явдал төмөр замын эдийн засгийн нэвтрүүлэх чадварт нөлөөлөх чухал хүчин зүйл болж байна. Өнөөдөр Монголын төмөр зам дээд ачаалалдаа хүрсэн, төмөр зам өсөхгүй болохоор уул уурхай өсөхгүй. Тэгэхээр уул уурхайн өсөлтийн хязгаарлагч нь төмөр зам болж байгаа нь Монгол Улс уул уурхайгаас хараат биш төмөр замаас хараат болсон мэт харагдаж байна. Тухайлбал, Орос, Хятадтай холбосон төмөр замын шугаманд байгалийн болон техникийн осол гарах болон бусад хориг арга хэмжээ тавигдахад олон улсын чанартай тээвэр зогсож, бараа бүтээгдэхүүний хангамж доголдох, экспортын орлого буурах, дотоодын зах зээл дээр импортын бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдэх зэрэг олон эрсдэлийг ар араасаа дагуулах

ажуултай. Нөгөөтэйгүүр дотоодын төмөр зам барих асуудал Оросоос хэт хамаардаг, мөн төмөр замын тээвэрт Хятадын нөлөө бий болсон, гуравдагч орны дэмжлэг авах боломж хомс тул хөрш их гүрнүүдийн нөлөөгөө тэлэх гэсэн өрсөлдөөний зэрэгцээ Орос улс төмөр зам дахь эрх мэдлийн тэнцвэртэй байдлаа ашиглан, Монгол Улсын эдийн засагт шууд болон шууд бус замаар нөлөөлөх ашиг сонирхлын улмаас төмөр замын шинэчлэл мухардмал байдалд ороход хүрсэн байна.

Оросын Монголын эдийн засагт үзүүлэх нөлөөлөл 1990 оноос хойш тасралтгүй буурсаар ирсэн. Тийм ч учраас Оросын зүгээс Монголтой эдийн засгийн интеграцчлал дахин үүсгэх, өөрийн сонирхлыг томоохон шийдвэрүүдэд оруулах сонирхол нэмэгдэж байна. Оросын Монгол дахь улс төр, стратегийн ашиг сонирхол, түүнийг бэхжүүлэх үүднээс явагдаж байдаг эдийн засгийн ашиг сонирхлын агуулга, чиглэл өөрчлөгдөөгүй боловч Оросын эдийн засгийн өнөөгийн ашиг сонирхлыг түүний Сибирь, Алс Дорнодын бүс нутгаа хөгжүүлэх бодлогын түвшинд Ази, Номхон далай руу чиглэсэн бодлоготой уялдуулах, Евразийн интеграцийн хүрээнд баримталж буй бодлоготой холбон үзэх нь илүү тохиромжтой.

Сүүлийн жилүүдэд Алс Дорнодын бүс нутгийг хөгжүүлэх үүднээс Алс Дорнодын хөгжлийн яамыг шинээр үүсгэн байгуулсан ба Алс Дорнод, Байгалийн бүсийг 2025 он хүртэл хөгжүүлэх хөтөлбөрийг баталсан. Тус хөгжлийн хөтөлбөрт Монгол

Улстай хил залгаа орших Байгаль орчмын бүс нутаг багтаж байгаагийн дотор Монгол угсаатан оршин суудаг хүн амын бүтэцтэй Холбооны субъектууд хөгжлийн хөтөлбөрт онцгой үүрэг оролцоотой байх нь хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн эргэлтэнд 70 гаруй хувийг дангаараа эзэлж байдаг тус бүс нутаг Монголын хувьд ихээхэн ач холбогдолтой байх нь тодорхой. Хэдийгээр Оросын Азийн чиглэлд Монгол Улс тодорхой байр суурь эзэлж буй боловч Оросын гадаад худалдаанд Монголын эзлэх хувь өчүүхэн бага бөгөөд экспортод 0.5%, импортод 0.7%¹⁴-ийг эзэлж байгаагаас харахад Монголын зах зээл хэмжээ, багтаамжийн хувьд маш бага, энэ утгаараа эдийн засгийн хувьд ашигтай байдал харагдахгүй байгаа юм. Учир нь Монголын экспортын бараа, бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадвар доогуур, нэр төрөл цөөн, Оростой адил уул уурхайд чиглэсэн эдийн засгийн бүтэцтэй.

ОХУ-ын Сибирь, Алс Дорнодоо хөгжүүлэх үүднээс Ази руу чиглэсэн бодлогоо идэвхитэй урагшлуулж, Хятад чөлөөт худалдааны бодлогын стратегиа хэрэгжүүлснээр Монгол, Орос, Хятад гурван талт хамтын ажиллагааны хүрээнд Монгол Улс Орос, Хятадыг холбогч тэнхлэг улсын хувьд ашиг сонирхлын нийлбэр дээр урагшлах учраас үр өгөөж ихтэй байхын зэрэгцээ гурван талын ашиг сонирхол давхцахгүй тохиолдолд гацах магадлалтай боловч хоёр талын хүрээнд асуудлыг шийдэх бүрэн боломжтой. Дамжин өнгөрөх хязгаарлагдмал эрх, хэт өндөр төлбөр ногдуулах, тухайн зах зээлд тээвэрлэлтийн арга, хэрэгслийг сонгоход ялгавартай хандах зэрэг тарифын бус хориг, саадуудыг илрүүлэн судалж олон болон хоёр талын талын хэмжээнд хэлэлцэх нь зүйтэй бөгөөд Монгол улс өөрийн эрх ашгийг хамгаалахын төлөө шургуу ажиллахаас өөр аргагүй.

14 Внешнеторговое сотрудничество России со странами Восточной Азии. Российский внешнеэкономический вестник. 9, 2013. Стр. 36, 37

Дүгнэлт

1. Монгол, Оросын харилцаа нь түүхийн явцад бүрэлдсэн, уламжлалт, найрсаг, сайн хөршийн харилцаанд тулгуурлан хоёр талын хүчин чармайлтаар шинэ зууны эхэн үеэс эхлэн сэргэх шатанд орсон нь нэг талаас ОХУ дотоодын нийгэм, эдийн засгийн байдлаа тогтворжуулан, улмаар гадаад бодлогоо идэвхжүүлэх нөхцөл, боломж бүрдсэнтэй холбоотой. Нөгөө талаас Монголын уул уурхайн салбарт олон улсын хөрөнгө оруулагчдын сонирхол эрс нэмэгдсэн 2000 оны эхэн үед хоёр талын улс төрийн харилцаа идэвхижсэн нь Оросын талд Монгол дахь нөлөөний төлөөх тэмцэлд оролцох боломжийг олгосоны зэрэгцээ хоёр талын айлчлал, хэлэлцээр, уулзалтуудын үеэр хөндөгдсөн сэдвүүдээс харахад Монголын уул уурхайн салбарт давуу эрхтэй оролцох боломжийг эрэлхийлж байна.
2. Монголын төмөр зам дахь Оросын ашиг сонирхлыг Монголын талын ашиг сонирхолтой уялдуулан тэнцвэржүүлэх, цаашлаад шийдвэр гаргах болон төмөр замын эдийн засгийн үр өгөөжийг дээшлүүлэхэд Монголын талын оролцоог нэмэгдүүлэх, гадаадын хөрөнгө оруулалт татах, 1949 оны гэрээг шинэчлэх, төмөр замын техник, технологийг орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн хоёр улсын эрх ашгийн хүрээнд боловсронгуй болгох зайлшгүй шаардлага тулгарч байна.
3. Олон зуун жилийн харилцааны түүхэн сургамж, өнгөрсөн зууны социалист хөгжлийн хамтын түүх, улс төр болон хүн хоорондын нягт хэлхээ холбоон дээр суурилан хоёр улсын бие биеийн талаарх эерэг санаа бодлыг Монголын болон Оросын нийгэм, олон нийтийн дунд бататган, улмаар Оросын зүгээс Монголын талд ашигтай улс төрийн болон эдийн засгийн шийдвэр гаргах томоохон хүчин зүйл болох юм.
5. Бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцчлалын хүрээнд хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийн тулд ОХУ-тай хийж буй Монгол Улсын худалдааны алдагдлыг багасгах, Оросын Алс Дорнод, Байгалийн бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр болон Евразийн эдийн засгийн холбооны хүрээнд хил орчмын, бүс нутгийн хоорондын худалдааны эргэлтийг нэмэгдүүлэх, ЕАЭХ-той Чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах замаар хамтын ажиллагааг эрчимжүүлэх шаардлагатай байна.
6. Их гүрнүүдийн ашиг сонирхлын өрсөлдөөнийг эдийн засгийн харилцаандаа боломжийн хэрээр ашиглах арга замыг эрж хайснаар Монгол Улс хөрөнгө технологийн хомсдол, гарааны шатандаа байгаа уул уурхайн хөгжил, нөөц баялагийн ашиглалт, төмөр замын бүтээн байгуулалт төлөвлөсөн төвшинд хүргэхийн тулд Оросын Монгол дахь ашиг сонирхлыг бүх

- талаар нэмэгдүүлэх, стратегийн түншлэлийн дунд хугацааны хэрэгжилтийг хангах явдал туйлын чухал бөгөөд хоёр орны харилцаанд маш их боломж, хөгжлийн том орон зай бий.
7. Дэлхийн хүндийн хүчний төв Азид шилжихийн хамт Монгол орныг тойрсон Орос, Хятадын эдийн засаг, цэрэг, улс төрийн хамтын ажиллагааны тэнхлэг улам нөлөөтэй болж байгаа өнөөгийн нөхцөлд хоёр талтай шууд хиллэсэн өргөн уудам зах зээлийг түшиглэх таатай боломж, ашигтай эдийн засгийн шийдвэр, хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлэх боломж бүрийг алдалгүй ашиглах нь зүйтэй юм.
8. Орос-Хятадын харилцаа үлэмж өргөжиж байгаа нь Монголын эдийн засгийн дэд бүтцэд хүчтэй түлхэц болохын зэрэгцээ хоёр оронтой харилцаа, хамтын ажиллагаагаа иж бүрэн стратегийн түншлэлийн зэрэглэлд хүргэсэн нь эдийн засаг, худалдааны урт хугацааны тогтвортой харилцаа, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх боломж бий. Түүнчлэн гурван талт хамтын ажиллагааг ялангуяа дамжин өнгөрөх тээвэр, эрчим хүч, дэд бүтцийн салбар дахь хамтын ажиллагааг урагшлуулах хөшүүрэг болгон ашиглах боломжтой.

Ашигласан материал

- Г.С.Яскина. Монголия: смена модели развития. Политические и экономические реформы. М.: ИВРАН, 1994.
- В.А.Родионов. Политический процесс в Монголии в условиях постсоциалистической трансформации. Улан-Удэ. 2018. Монгол Улсын статистикийн эмхэтгэл 2013. УБ.2014
- А.Нямдолжин. Монголо-Российские отношения на современном этапе. УБ. 2016.
- Выступление перед депутатами Великого государственного хурала Монголии. / <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21133>
- Монгол-Оросын харилцаа баримт бичгийн эмхэтгэл. УБ. 2006.
- Монгол Улсын гадаад бодлогын үзэл баримтлал. УБ., 2011
- М.Винокуров. Монгол Улстай хамтран ажиллах нь ОХУ-ын аюулгүй байдлыг хангах чухал чиглэл мөн. Олон улс судлал. 2014.№3
- В.В.Грайворонский. Орос-Монголын орчин үеийн харилцааны тулгамдсан асуудлууд. Олон улс судлал. 2014.№1
- В.В.Грайворонский. Монголия в начале XXI. Политика, экономика, общество. Москва. 2017.

Галт тэрэгний хөдөлгөөн зохицуулалтын нэгдсэн төвийн сайт. ОХУ-тай байгуулсан дамжин өнгөрөх ачаа тээврийн хэлэлцээр хүчин төгөлдөр, мөрдөгдөж эхэллээ. // <http://rtcc.mrtd.gov.mn/21/item/5>

А.Нямдолжин. Монгол-Оросын стратегийн түншлэл худалдаа, эдийн засгийн харилцааг хөгжүүлэх хөшүүрэг болох нь.// Стратегийн түншлэл ба Монгол Улсын гадаад орчны өөрчлөлт. Улаанбаатар. 2015.

Соглашение между Правительством Союза Советских социалистических республик и Правительством Монгольской Народной Республики об учреждении Советско-Монгольского акционерного общества “Улан-Баторская

железная дорога”./http://mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/4F95BBB709C5E7CE43257E36002E2736

О продлении срока действия договора доверительного управления находящимися в федеральной собственности акциями Советско-Монгольского акционерного общества «Улан-Баторская железная дорога». Указ Президента Российской Федерации от 4 сентября 2015 г. N 447 г. Москва. <http://rg.ru/2015/09/04/ulan-bator-jd-site-dok.html>

Внешнеторговое сотрудничество России со странами Восточной Азии. Российский внешнеэкономический вестник. 9, 2013.

Mongolian-Russian political relations: Its impact on Mongolian economy and railway development

Nyamdoljin Adiya

Leading Research Fellow, Ph.D

Institute of International Affairs, Mongolian Academy of Sciences

Ulaanbaatar, Mongolia

E-mail: nyamdoljin@mas.as.mn

***Abstract:** The author has been studied modern Mongolian-Russian political relations since the beginning of the 1990s, when the world political situation changed dramatically and the Soviet Union collapsed. Mongolian-Russian relations during the transition to democracy and market economy were analyzed on the basis of agreements between two countries. The weakening of Mongolian-Russian relations in the 1990s is a step-by-step analysis of the political and economic situation in the two countries, the processes and changes in foreign policy, and the factors that hindered the proper development of relations. The author traces the revival of Mongolian-Russian relations in 2000 and the relationship between the two countries, which has reached the level of a comprehensive strategic partnership, does not reflect the level of Russia's policy towards Mongolia.*

***Keywords:** Mongolian-Russian relations, political and economic relations, interests*

The day of submission: 2020.4.29

Completion of review: 2020.5.24

Final decision for acceptance: 2020.6.04